

**KİTAP İNCELEMESİ: AYDOĞAN ASAR, VATANSIZLIK: ULUSLARARASI TEMEL BELGELERDE
VATANSIZ KİŞİLER VE HAKLARI, GAV PERSPEKTİF, 2022**

Tuğçe OLUZ*

ÖZ

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde herkesin bir devletin yurttaşı olma hakkı olduğu ve hiç kimsenin keyfi olarak vatansız bırakılmayacağı belirtilir. Fakat günümüzde ulusal ve uluslararası sözleşmelerin işlevselliği bu noktada büyük paradokslar içermektedir. Buda oldukça fazla insanı vatansız bırakmakta ve temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu paradokslar aydınlanması ve çözümlenmesi gereken büyük sorunları işaret etmektedir. Bunların ortaya çıkartılması, insan hak ve özgürlükleri için oldukça önemlidir. Aydoğan Asar Uluslararası Temel Belgelerde Vatansız Kişiler ve Hakları Kitabında tam olarak bunu yapmakta, bu kanunların ve anlaşmaların işlevselliğini tartışmakta ve çelişkileri ortaya koymaktadır. Vatansız kalan bireylerin göç etmesi, toplumda mülteci ve yabancı konumuna gelmesi ve bunun bugün önemli toplumsal sorunlardan biri olması bu konuyu ve özellikle bu kitabı Sosyoloji bilimi için araştırılması gereken bir konuya dönüştürmektedir. Bu sebeple Kitap geniş bir değerlendirilmeye alınmış ve sosyolojik bağlamda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vatansızlık, Göç, Hukuk.

**BOOK REVIEW: AYDOĞAN ASAR, STATELESSNESS: STATELESS PERSONS AND THEIR
RIGHTS IN INTERNATIONAL BASIC DOCUMENTS, GAV PERSPEKTİF, 2022**

ABSTRACT

The Universal Declaration of Human Rights states that everyone has the right to a nationality and that no one shall be arbitrarily deprived of their nationality. However, in today's world, the functionality of national and international treaties presents significant paradoxes in this regard. These paradoxes result in a large number of people becoming stateless, thereby restricting their fundamental rights and freedoms. These paradoxes point to major issues that need to be clarified and resolved. Uncovering them is of great importance for human rights and freedoms. In his book "Stateless Persons and Their Rights in International Fundamental Documents," Aydoğan Asar does exactly this, discussing the functionality of these laws and treaties and exposing their contradictions. The migration of stateless individuals, their status as refugees or foreigners in society, and the fact that this has become one of the significant social issues today, turn this topic, and especially this book, into a subject that needs to be studied within the field of Sociology. For this reason, the book has been extensively reviewed and discussed in a sociological context.

Keywords: Statelessness, Migration, Law.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, tugceeoluz@hotmail.com, ORCID: 0009-0005-8856-2183

Makale Gönderim Tarihi: 29 Ağustos 2024 **Makale Kabul Tarihi:** 29 Ağustos 2024

Atıf: OLUZ, T. (2024). Kitap İncelemesi: Aydoğan Asar, Vatansızlık: Uluslararası Temel Belgelerde Vatansız Kişiler ve Hakları, GAV Perspektif, 2022. Sosyoloji Dergisi, 46, 240-243. DOI: 10.59572/sosder.1540629

Tanıtımı ve kritiği yapılacak olan kitap Emniyet Genel Müdürlüğü'nün uluslararası koruma çalışmaları biriminde yöneticilik yapmış, ileri düzey mülteci statüsü ve mülteci hukuku eğitimleri almış Aydoğan Asar tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, aynı zamanda AB göç müktesebatına uyum ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun hazırlanması süreçlerinde çalışmış, Polis Akademisi'nde yüksek lisans dersleri vermiş ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nde Yabancılar Dairesi kurucu başkanı olarak görevlendirilmiştir. Kendisi halen göç alanındaki çalışmalarını bir sivil toplum kuruluşunda başkan olarak yürütmektedir.

Kitabın hedef kitlesi hukuk, siyaset ve sosyoloji anabilim dalları öğrencileri, akademisyenleri, araştırmacıları, ilgilileri ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Fakat yazarın dili ve akıcılığı sayesinde herkes tarafından da okunabilirliği bulunmaktadır. Asar'ın göçün ve yabancı hukukunun tam içinden geldiği ve bu kitabı yazmak için gerekli olan donanımlara tecrübesi gereği sahip olduğu görülmektedir. Bu bir meseleyi uzmanından, emek vermiş birinden okumak açısından oldukça değerlidir. Yazarın eserleri bu kitapla sınırlı kalmamıştır. Kendisinin *Yabancılar Hukuku, Göç Yönetimi, Türk Yabancılar Hukukunda Yabancı ve Hakları, Sosyal Haklarda Uyruluk Sorunu, Açıklamalı Türk Yabancılar Yasası ve Yabancılar Hukukunda Geri Kabul, Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları* isimli kitapları da bulunmaktadır. Bu eseri diğer çalışmalarını destekler nitelikte olmuştur. Aynı zamanda vatansızlık kavramını spesifik olarak incelemesi eserleri ve literatür arasında önemli bir yer tutmasına sebep olmuştur.

Kitap vatansızlık, mültecilik ve yabancılık kavramlarını inceleyip hukuksal dayanağını ortaya koyması sebebi ile alandaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Eser GAV Perspektif Yayınlarından 2022 yılında çıkmıştır ve 269 sayfadır. İçerik olarak olgusal, yaklaşım olarak betimsel bir içeriğe sahip olan kitap, herhangi bir hipotez geliştirme amacı gütmemektedir.

Yazar çalışmanın amacını vatansız kişilerin insan haklarından yararlanmadaki konumunu belirlemek olarak açıklamıştır (Asar, 2022, s.6). Göç bir toplumsal olgudur. Bu temel olgudan hareketle vatansızlık, yabancı ve mülteci gerçeklikleri ele alınmıştır. Kitap sonuç bölümüyle birlikte toplam 6 bölümden oluşmaktadır. *Devlet ile Kişi Arasındaki Uyruluk İlişkisi ve Kavramsal Yaklaşım* isimli giriş niteliğindeki ilk bölüm uyruluk ilişkisine kavramsal bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşımda devlet ve kişi arasındaki bağın temel aldığı görülmektedir. Yazar ilk bölümde vatandaşlık ve yurttaşlığın tarihsel sürecini ele almakta ve 21. yüzyıl ile başlatmaktadır. Sosyoloji biliminde bunun temeli milliyetçilik, yurttaşlık ve vatan kavramlarının doğumu olan Fransız Devrimine dayanmaktadır. Göç, milliyet ve yurttaşlık siyasi ve hukuki kavramlar olmasının yanı sıra önemli sosyolojik kavramlardır. Asar'a (2022, s. 6) göre ise vatandaşlık gerçek kişilerin devletle olan hukuki ve siyasi bağını ifade eder. Kitap vatandaşlığa sahip olma hakkını sözleşmeler ve yasalar bağlamında tartışmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde herkesin bir devletin yurttaşı olma hakkı olduğu ve hiç kimsenin keyfi olarak vatansız bırakılmayacağı belirtilir. Yazar da ulusal ve uluslararası sözleşmelerin bu bağlamdaki işlevselliğine ve içerdiği paradokslara değinir. Kitabın amacı da bu bağlamda şekillenir.

Yazar bu belgelerin işlevselliğine değinirken konuya kadınlara yönelik ayrımcı politika ve uygulamaların olduğundan bahsederek giriş yapar. Ona göre bununda sebebi toplumsal cinsiyet rolleri, kadının çoğu toplumda ikincil konumda olması, çocuğun bakımından mesul tutulması, anneliğin bir kutsallık, acı çekme ve fedakârlık olarak atfedilmesine dayanmaktadır. Yazarın bahsettiği ve endişeli olduğu bir diğer sorun ise devletlerin kendi vatandaşlık kurallarını belirleme yetkisinin geniş tutulması ve belgelerde kimsenin "keyfi" olarak vatansız bırakılmayacağı şeklinde bir ibarenin geçmesidir. Çünkü bu devletlere bir inisiyatif sağlamaktadır. "Keyfi " kavramını benimseme ve uygulama şekli tamamen devletlerin kendi hukuklarına bırakılmıştır. Her ne kadar evrensel sözleşmeler dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kimsenin vatansız kalamayacağını, bunun doğumla birlikte gelen temel bir hak olduğunu söylese de verilen bu özgürlük bunu geçersiz kılabilir. Bu noktada da bahsedilen paradoks meydana gelmektedir. Asar bu sebeplerle bu belgelerin mutlak bir koruma sağlamadığını belirtir. Eğer konu Sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınacak olursa; vatansızlıkla birlikte yaşanan temel hak ve özgürlüklerden mahrum olma, yabancı damgalaması görme ve dışlanma gibi sorunların sebeplerinden birinin de bu madde olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bunun için belgelerde daha keskin ve tam koruma sağlayan ibareler kullanılması bizce önemli bir gereksinimdir. Yazar da aynı şekilde belgelerdeki vatandaşlık verme konusunun insan hakları bakımından oldukça yeterli görüldüğünü fakat bu standartların herkes için eşit tutulması çabalarının istenilen düzeye gelmediğini, vatansızlık durumuna çözüm önerileri getirilmesi gerektiğini düşünmektedir (Asar, 2022, s. 78,219). Asar bu önerilere bir önceki

kitabında açıkça yer vermektedir. Devletin uygulamalarının anlaşmalarla entegre hale getirilmesi, kurallara uyumun denetlenmesi, kontrol edilmesi ve sivil toplum kuruluşlarından yararlanılması gerektiğini söylemektedir (Asar, 2006, s. 176).

Vatansız bırakılmama konusunda "keyfi" ibaresinin getirdiği sorunlara ve paradokslara değinip, sosyolojik bir bakış açısıyla baktıktan sonra incelemeye değer bir diğer konu kitapta detaylı bir şekilde bahsedilen vatandaşlık haklarının genişliğidir. Kitapta vatandaşlığın doğum ya da kan bağıyla kolayca elde edilebildiğinden ve 5 yıl ikamet sürecinin dahi yeterli olduğundan bahsedilmektedir. Bu durum kitapta hukuki olarak ele alınsa da sosyolojik bağlamı önemlidir ve tartışılmalıdır. Vatansızlık gibi, geniş vatandaşlık hakları da hem bireysel hem toplumsal sorunlar doğurabilmektedir. Bu kadar kolay vatandaşlık verildiği zaman kontrolsüz göç ve nüfus artışı, bununla birlikte yaşanan insanlar arası güvensizlik, asayiş sorunları, farklı kültürlerin ve değerlerin çatışması, uyum ve toplumsal kabul sorunları ile çarpık kentleşmenin yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Kitabın sosyolojik bakış açısı eksikliğine bir diğer katkıyı Asar'ın (2022, s. 32) bir devlete vatandaşlık bağıyla hukuki bağdan yoksunluğu, kişiyi yabancı olarak nitelendirmek için yeterli bulması üzerinden yapmak doğru olacaktır. Asar bunu söylerken bu kavramın toplumdaki karşılığına bakmamıştır. Toplumda, vatandaşlığını almış bile olsa yabancı diye damgalanan bir sürü göçmen vardır. Çünkü toplumda yabancılik *soyla* bağdaştırılır. Söz konusu devletin soyundan değilsen yabancı sayılırsın. İnsanlar kendi soyundan veya ırkından olmayan kimselere güvensiz ve önyargılı yaklaşabilmektedir. Bu noktada belgenin toplum karşısında bir işlevi olmadığı görülmektedir çünkü toplum belgelerle düzenlenen veya şekillenen bir yapı değildir. Kendi kuralları ve işleme sistemi vardır. Bu sistemde tarihiyle gelir, bir belge ya da maddenin bunu değiştirmesi çok zor, hatta imkansız yakındır.

Yazar bahsettiğimiz *Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları* isimli bir önceki kitabında bu eserinden farklı olarak yabancı tüzel kişileri de ele almış, devlette önemli bir yere sahip olduğunu söylemiştir (Asar, 2006, s. 4). Yazar sosyal Haklarda Uyruluk Sorunu isimli diğer kitabında ise tüzel kişiler hakkında karşılıklı ilkesi değişikliğinden bahsetmiş ve onlara Türkiye'de gayrimenkul edinebilme hakkı verilmesinin önemli olduğunu söylemiştir (Asar, 2008, s. 160).

İncelediğimiz kitapta *Uyrukluğa Bağlı İlgili Hukuk* başlıklı ikinci bölümde yazar, vatandaşlık hukukunun kaynaklarından, vatandaşlığın kazanılmasından ve kaybolmasından bahsetmektedir. Yazarın önemli bir bakış açısı vatandaşlığın kazanılmasında cumhuriyetçi modelden bahsetmesidir. Fransa'nın örneği olan bu model ulusu anayasa, kanunlar ve vatandaşlık esasına göre tanımlayıp siyasal bir topluluk olarak kabul etmektedir. Bu sebeple yazar bu modele göçmenlerin yerleşik kültüre ve topluma uyum sürecinde önemli olarak bakar. Çünkü göçmenlerin tanımlanmaları toplumda güvensizlik sorununu kaldırır. Bir kimlik inşa edilmesi toplumsal kabulü ve entegrasyonu kolaylaştırır (Asar, 2022, s. 54-55).

Kitabın bir diğer önemli kısmı yazarın uluslararası hukuk kaynaklarında gösterdiği uluslararası teamüldür. Bunlar örf ve âdetlerdir. Toplumsal değerlerin ulusal bir kaynak olarak gösterilmesi değerli ve önemli olmuştur. Çünkü toplumda kabul edilmeyen, benimsenmeyen, yerleşik uygulamaya geçemeyen her şey bir nevi havada kalır, işlevsel olmaz. *Vatansızlık* başlıklı üçüncü bölümde yazar, genel olarak vatansızlığa, vatansızlığa yol açan nedenlere, vatansız kişilere tanınan hakların incelenmesine ve bu konudaki evrensel belgelere değinmiştir. Yazara göre bir devletin vatandaşı olmak, bireyler için zorunlu olduğu kadar gerekli bir durumu da ifade eder (Asar, 2022, s. 97). Yazar bunu hukuki olarak değerlendirmiş fakat yine sosyolojik boyutunu ele almamıştır. Bunda yazarın bir sosyolog olmaması etkilidir. Fakat konu göç, insan hakları ve vatansızlıkta bunun bir sosyolojik okuması da olabileceği düşünülmelidir. Bu kavramlar toplumdan bağımsız düşünülemez çünkü kendileri halihazırda toplumsal olgulardır. Bu sebeptendir ki bu kitap kritiği, kavramların ve hukuksal boyutun sosyolojik olarak incelenmesi açısından önemlidir. Kitaptaki bir diğer önemli konu kitlesel vatansızlık kavramıdır. Kitlesel vatansızlık hali temel insan haklarına erişimi engellemekte ve göçe zorlamaktadır. Yazar bu durumu son yıllarda yaşanan Myanmar'daki uygulamalar örneğiyle de desteklemektedir. Ülkenin yalnızca 1823 yılı öncesi yerleşenleri vatandaş kabul etmesi büyük bir kitleyi vatansız bırakmaktadır. Bu uygulama bugün Myanmar'ı dünyada en çok vatansız insanın bulunduğu ülke konumuna getirmektedir. Asar'a (2022, s. 99) göre sorunun kaynağı 1982 tarihli vatandaşlık yasasıdır. Aynı zamanda vatansız konumundaki insan sayılarının kanunlara rağmen arttığını belirten yazar bunu da kanunlardaki devletlere verilen takdir hakkının genişliğine bağlar. Bu eleştirisi hukuk dünyası ve siyasal dünya için değerlidir. Asar evrensel sayılan, çoğu

hükümetin kült kabul ettiği belgelerin eksikliğini, vadettiklerini gerçekleştiremediğini gözler önüne sermiş ve okuyucularıyla paylaşmıştır.

Yazar insanların kendilerini vatansız olarak görmek istemediklerini söylemektedir. Bunu toplumsal uyum sorunu karşısında verilen bir tepki olarak ele almak doğru olacaktır. Örneğin; ülkemizde çoğunlukta bulunan Suriyelilerden yola çıkarsak, zaten bir ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Korkak ve vatansız diye damgalanırken kimliklerini saklamak istemeleri de anlaşılabilir bir koruma davranışıdır. Yazar aynı zamanda vatansızlığa yol açan sebepler başlığı altında doğum yeri konusundan da bahsetmekte ve eleştirmektedir.

Çocuk doğduğu ülke doğum yerini esas alıyorsa o ülkenin vatandaşı, soy bağına esas alıyorsa anne ya da babasının ülkesinin vatandaşlığını almaktadır. Temelde vatansızlığı önlemeye yönelik bir uygulama olarak gözükür. Fakat çocuğun ebeveyninin vatandaşı olduğu devlet doğum yeri esasını benimsiyor ama çocuk soy bağı esasını kabul eden bir devlette dünyaya geliyorsa, bu noktada ne olacağı konusunda bir tıkanma yaşanıyor. Şayet ebeveyn vatansız ise çocuk soy bağı esasına göre vatandaşlık veren bir ülkede doğduğunda, bu defa çocuk ebeveyninden vatandaşlık elde edemeyerek vatansız kalıyor. Buna döngüsel vatansızlık denilmektedir (Asar, 2022, s. 109). Burada yine önemli bir tartışma açan yazar resmî belgelerdeki anayasal düzenlemelerin böyle paradokslara girdiğini söyler ve eksikliğini tekrar ortaya koyar. Kitapta belirtilen bir diğer önemli paradoks vatansızlığa yol açabilen 'tanıma' etmenidir.

Asar (2022, s. 111)'a göre 'tanıma' babanın gidip resmî belgelerle çocuğun kendisinden olduğunu kanıtlamasıdır. Tanımanın vatandaşlığa etkisini kabul eden bir devletin vatandaşı olan çocuk, tanımanın vatandaşlığa etkisini reddeden bir devletin uyruğundaki kişi tarafından tanındığında, vatansız kalabilmektedir. Yazar bu noktada taraf devletler arasında yapıcı iş birliği önermektedir (Asar, 2022, s. 115). Belgelerdeki bir diğer sorun da şöyledir; kişiler sınır dışı edilirken vatansız kalmaması için hâlihazırda geçebileceği bir ülkenin belli olup olmadığına bakılır, var ise sınır dışı edilir. Fakat devletler bu konuda belli bir yükümlülüğe tabii değildir. Bu noktada akıllara şöyle bir soru gelmektedir; bir kişi, ulusal güvenliği tehdit nedeniyle sınır dışı edilmek isteniyor ama onu kabul edecek bir ülke bulunamıyorsa bu vatansız kişinin akıbeti ne olacaktır? Kitapta bunun bir hukuki çözümünün olup olmadığı bilgisi verilmemiştir.

Kitapta bir diğer eleştiri ise göçmen işçi tanımının vatansız kişileri kapsayıp kapsamadığıdır. Asar göçmen işçilere uluslararası sözleşmede tanınan hakların vatansız kimselere de tanınması gerektiğini söyler. Bu kişilerin vatansız mülteci statüsünde mi olacakları yoksa vatansız kişi belgesiyle ülkede kalmaya devam mı edeceklerinin belirlenmesi gerektiğini vurgular.

Son Dönemde Küresel Adımlar başlıklı dördüncü bölümde yazar son dönemdeki hukuki gelişmeleri irdeler. Günümüzde teoride çok iyi gelişmeler yaşansa da pratikte hala eksikliklerin olduğu söylenebilir. Bunu en yakın Filistin ve Suriye meselelerinde görmekteyiz. Hala çok fazla vatansız kalan, belirtilen haklardan gerek hükümet etkisiyle gerek toplumsal sebeplerle yararlanamayan insanlar vardır. Vatansızların, göçmenlerin ölüme terkedildiğini acı şekilde görmekteyiz. Kitabın son bölümü ise *Türk Hukukunda Vatansızlıktır*.

Vatansızlığa, mülteciliğe ve yabancılara hukuksal bildirgeler ışığında haklar bağlamında bakıp bu bildirgelerin eksikliklerine ve sebep oldukları paradokslara değinen bu kitabın akıcı ve sade bir dile sahip olması, ilgililerine ve toplumun her kesimine ışık tutması, içerdiği konu bakımından çok doğru bir yayınevinden çıkıp meraklısına hızlı ulaşabilmesi, toplumsal bir gerçek olan göçün hukuksal dayanağını ortaya koyması onun güçlü ve olumlu taraflarıdır. Yapılan sosyolojik eleştiriler dışında kapağının dikkat çekici olmaması ve konunun sosyal boyutlarına tam olarak değinmemesi olumsuz ve zayıf yönleridir. Büyük bir sosyal problemi kaleme alan eserin kritiğinin yapılması, metnin sosyolojik olarak incelenmesi açısından önem arz etmektedir. İleriki zamanlarda yine bu hukuksal bağlamda bu hakların ne kadar uygulandığının detaylı olarak incelenip, nitel araştırmalarla birleştirilmesinin gerçekliğin sosyal boyutunun ortaya konmasında önemli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Asar, A. (2008). *Sosyal Haklarda Uyruluk sorunu*. Ankara.

Asar, A. (2006). *Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Asar, A. (2022). *Vatansızlık*. Ankara: Gav Perspektif.